

Kasper Lippert-Rasmussen

Erik Rasmussens værdirelativisme: indhold og gyldighed¹

Den videnskabelige værdirelativisme har spillet en vigtig rolle i den danske politologis selvforståelse. Historisk set er værdirelativismen tæt knyttet til emotivisme og logisk positivisme. Få filosoffer befinder sig i dag inden for disse strømninger, og selv blandt de, som gør, er der en udbredt opfattelse af, at disse rettelig forstået ikke udelukker moralsk sandhed og moralsk viden. Det motiverer en refleksion over, hvorvidt værdirelativismen er holdbar. I denne artikel klargør jeg først Erik Rasmussens indflydelsesrige formulering af denne position og hans forsvaret for samme. Derefter viser jeg, hvorfor værdirelativisme er et meget mere radikalt synspunkt, end dens fortalere forestiller sig, ligesom jeg viser, hvorfor Rasmussens begrundelse af positionen synes meget mindre plausibel i dag, end den gjorde for 30 år siden. Endelig argumenterer jeg for, at mange af de metodologiske forskrifter, som tilsyneladende er funderet på værdirelativismen, er sunde, men de kan opretholdes uafhængigt heraf.

Den videnskabelige værdirelativisme (herefter: "værdirelativismen")² har i blandt andet Danmark haft afgørende betydning i forhold til statskundskabens faglige selvforståelse. Historisk set er værdirelativismen knyttet til en bestemt metaetisk opfattelse, nemlig emotivismen,³ og herigennem til den logiske positivisme (Ayer, 1936). Det gælder om begge positioner, at de i dag kun forsvares i stærkt modificerede varianter. En af emotivismens arvtagere, Simon Blackburn, betoner således, hvordan hans teori forklarer mange af de træk ved vores moralske sprog, som umiddelbart taler til fordel for at forstå det realistisk, for eksempel at vi kan sige om en moralsk vurdering, dels at den er sand, dels at vi ved, at den er sand (Blackburn, 1998)! I lyset heraf er det værd at genoverveje spørgsmålet om, hvorvidt værdirelativismen er holdbar, og hvilke følger den har.

I denne artikel vil jeg tage afsæt i Erik Rasmussens indflydelsesrige fremstilling af værdirelativismen. Først vil jeg foreslå en præcis formulering af synspunktet samt kritisk rekonstruere Rasmussens begrundelse for værdirelativismen. Derefter vil jeg pege på, hvor radikalt et synspunkt værdirelativismen er, for derefter i de to følgende afsnit at identificere to generelle problemer omkring begrundelsen af værdirelativismen, som har stået centralt i den filosofiske litteratur siden 1970'erne. Endelig vil jeg foreslå en tese, som er logisk uafhængig af værdirelativismen, men som ikke desto mindre indfanger en stor del af de opfattelser omkring, hvorledes værdispørgsmål er irrelevante for begrundelsen af empiriske hypoteser, som mange fejlagtigt tror, forpligter dem på værdirelativismen. Som det vil fremgå, er jeg kritisk over for værdirelativismen og ikke mindst i lyset af de sidste 30 års forskning Rasmussens begrundelse heraf.

Rasmussens definition af værdirelativismen

Rasmussen giver følgende kortfattede formulering af værdirelativismen: "1. Det spørgsmål om noget er værdifuldt kan videnskabeligt kun besvares i relation til et

formål eller et idésystem eller idékompleks, og 2. Formåls værdi kan følgelig ikke videnskabeligt bevises undtagen i relation til andre formål eller idésystemer eller idékomplekser" (Rasmussen, 1975: 35). Kvalifikationerne "kun ... i relation til" og "undtagen i relation til andre" udtrykker, at værdirelativisme er forenelig med, at hypotetiske imperativer og konsistensrelationer mellem værdidomme kan bevises videnskabeligt.⁴

Rasmussen synes at opfatte sin formulering som, at den anden sætning følger af den første.⁵ I modsat fald er det svært at forklare, hvorfor han har indskudt "følgelig" i anden sætning. Men hvis 2. faktisk følger af 1., så er det mere økonomisk blot at lade 1. udgøre en "kortfattet" formulering af værdirelativismen, og 2. synes jo faktisk at følge af 1. 1. er bredere og udtaler sig om alt, som kan være værdifuldt, mens 2. blot udtaler sig om en enkelt ting, som kan være værdifuldt, nemlig formål. Det, som de to sætninger siger om henholdsvis alt, som kan være værdifuldt, henholdsvis formål, er til gengæld det samme, nemlig at værdidomme kun kan begrundes videnskabeligt i forhold til andre formål etc.⁶ Det forekommer derfor rimeligt, at opfatte 1. som kernen i værdirelativismen.

1. kan imidlertid udtrykkes på en måde, som lader den bagvedliggende tanke fremstå klarere. For når Rasmussen nævner "formål", "idésystem" og "idékompleks", så er der jo antageligvis noget, som i Rasmussens øjne forener disse størrelser, nemlig at de involverer værdidomme.⁷ Han mener ikke, at en værdidom kan begrundes relativt til et idékompleks af ren empirisk karakter, jf. nedenfor. Til gengæld mener han, at en værdidom kan begrundes relativt til en anden værdidom (Rasmussen, 1975: 36). Vi kan derfor omskrive Rasmussens definition af værdirelativisme som følger:

- (1) En værdidom kan være videnskabeligt begrundet og kan kun være videnskabeligt begrundet i relation til en eller flere andre værdidomme.

Denne formulering indfanger dog næppe alt, hvad Rasmussen lægger i værdirelativisme. For det første lader formuleringen jo stå åbent, om der findes andre former for begrundelse end videnskabelige. Hvis det er tilfældet, så følger der jo ikke af værdirelativismen, at værdidomme ikke kan begrundes, og værdirelativismen skal måske derfor ikke ses som en radikal non-kognitivistisk position omkring værdier. I den sammenhæng er det værd at hæfte sig ved, at Rasmussen bemærker, at Einstein har udtrykt værdirelativismen i "tilspidset form" på følgende måde: "Hvis nogen som mål sætter menneskeslægtens udryddelse fra Jordens overflade kan man ikke gendrive en sådan opfattelse på rationelt grundlag" (Rasmussen, 1975: 35). Hvis tilspidsningen her angår målets ekstreme karakter, så må Rasmussen læses som, at rationel begrundelse er videnskabelig begrundelse, og at værdirelativismen derfor indebærer, at værdidomme ikke kan være rationelt begrundet (undtagen hypotetisk).

For det andet lader (1) stå åben, om følgende gælder:

- (2*) En empirisk dom kan være videnskabeligt begrundet og kan kun være videnskabeligt begrundet i relation til en eller flere andre empiriske domme.

Det forekommer imidlertid ikke rimeligt at tilskrive Rasmussen antagelsen om en sådan symmetri mellem empiriske domme og værdidomme. Tværtimod så synes Rasmussen at mene, at en empirisk dom kan være delvist, om end ikke nødvendigvis fuldstændigt, begrundet gennem sin fundering i en iagttagelse. Dels synes dette at fremgå af Rasmussens beskrivelse af den videnskabelige metode, hvor iagttagelse ses som et første trin i en "logisk kronologi" (Rasmussen, 1975: 17).⁸ Dels synes det at fremgå af det forhold, at Rasmussen af den videnskabelige værdirelativisme drager den konklusion, at værdidomme aldrig kan være begrundet, mens han ikke drager den konklusion, at empiriske domme aldrig kan være begrundet. Det kræver en smule forklaring.

Rasmussen synes at slutte fra den påstand, at en værdidom kun kan være begrundet i forhold til en anden værdidom til, at værdidomme i en vis forstand aldrig kan være begrundede. Værdidomme er et spørgsmål om "personlig tro" og "valg" (Rasmussen, 1975: 36). Baggrunden for den antagelse synes at være en antagelse om, at hvis en given værdidom er begrundet i relation til en anden værdidom, så må denne anden værdidom også være begrundet. Der kan jo ikke ligge nogen begrundelse i at vise, at en værdidom følger af en anden værdidom, som ikke selv er begrundet. Men jf. den videnskabelige værdirelativisme, så kan denne anden værdidom kun være begrundet i relation til nok en værdidom. Her er så to muligheder. Den første er, at denne værdidom er den første værdidom. Den anden er, at denne værdidom er en ny værdidom. Der er problemer med begge muligheder. Problemet med den første er, at den indebærer, at begrundelseskæden er cirkulær. Problemet med den anden mulighed er, at vi nu står med en ny værdidom, som også selv må være begrundet. Dermed er begrundelsesbyrden ikke blevet løftet men blot flyttet fra én værdidom over til en anden. Den anden mulighed synes derfor at kræve en uendelig begrundelseskæde.

Den type ræsonnement har overbevist mange om det, man kunne kalde fundamentalisme med hensyn til begrundelse, dvs. at der som fundament for vores begrundede domme ligger nogle domme, der ikke selv er begrundet gennem deres relation til andre domme, men som er selvbegrundende, enten fordi de udgør iagttagelser, eller fordi de udgør fornuftssandheder, som vi kan indse *a priori*.

Problemet er imidlertid, at ovenstående ræsonnement ikke er snævert knyttet til værdidomme, men gælder domme, uanset hvilket domæne de udtaler sig om. Samme ræsonnement gælder for eksempel empiriske domme. Kun såfremt Rasmussen mener, at visse empiriske domme er selvbegrundende, kan han derfor undgå at drage den konklusion, at ingen empiriske domme er begrundede. Da han oplagt ikke mener, det er tilfældet, og da han næppe mener, at der er empiriske domme, som vi kan være *a priori* begrundede i at acceptere, er det rimeligt at tilskrive ham det synspunkt, at visse empiriske domme er selvbegrundede, idet de involverer iagttagelse. Der er med andre ord en asymmetri mellem empiriske domme og værdidomme på dette punkt.⁹ På denne baggrund kan vi opsummere Rasmussens værdirelativisme ved (1), som allerede er nævnt, og følgende tre påstande:

- (2) En empirisk dom kan være (delvist) videnskabeligt begrundet uafhængigt af dens relation til andre domme.

- (3) Værdidomme kan ikke begrundes videnskabeligt.
- (4) Empiriske domme kan begrundes videnskabeligt.

(1)-(4) er logisk uafhængige. En formulering af værdirelativismen, som ser bort fra en af disse fire påstande, ville være inadækvat som en formulering af Rasmussens værdirelativisme.¹⁰

Argumentet for værdirelativisme

Hvad begrundet værdirelativismen eller – i lyset af ovenstående inddeling af værdirelativismen i fire påstande: Hvad begrundet (1) og (3)? I en passage, der synes at svare på dette spørgsmål, skriver Rasmussen: "Den videnskabelige værdirelativisme er en konsekvens af den videnskabelige metode idet metodens iagttagelse af logikkens regler menes at udelukke slutninger fra indikative til gerundive udsagn" (Rasmussen, 1975: 34).¹¹ Indikative udsagn er udsagn, som siger, hvad der er tilfældet, mens gerundive udsagn er udsagn, som siger noget om, hvad der bør gøres. Påstanden om, at det er umuligt at slutte fra udsagn af den første type til udsagn om den anden type, kaldes ofte tesen om kløften mellem "er" og "bør".

Rasmussen ser værdirelativismen som en følge af den videnskabelige metode. Begrundelsen herfor er dog lidt besynderlig, og værdirelativismen søges da heller ikke begrundet med afsæt i Rasmussens overvejelser i afsnittet om den videnskabelige metode, der går forud for afsnittet om den videnskabelige værdirelativisme (Rasmussen, 1975: 14-34). Det er for eksempel ikke kravet om intersubjektiv overførbarhed, som adskiller videnskabelig kommunikation fra dagligdags kommunikation, der hævdes at begrunde værdirelativismen. Det er derimod logikkens regler. Men logikkens regler er jo regler, som enhver argumentation er underlagt.

Denne kritik er dog ikke væsentlig. Det afgørende er, om der kan gives et godt argument for værdirelativismen. Hvis argumentet for værdirelativismen kan funderes i logikkens regler, så kan det vanskeligt stå mindre stærkt, end hvis det er funderet i videnskabens specifikke metoderegler. Så det afgørende spørgsmål er, hvordan værdirelativismen følger fra den påståede kløft mellem indikative og gerundive udsagn. Som udgangspunkt er det jo langt fra klart, hvordan man skal komme fra en påstand om fraværet af logiske følgerrelationer mellem grammatisk set forskellige typer udsagn til en påstand om umuligheden af at begrunde værdidomme. Det er derfor nødvendigt på dette punkt at eksplicite nogle af de skjulte præmisser, som formentlig ligger bag Rasmussens argument:

- (5) Hvis værdidomme kan begrundes videnskabeligt, så kan de enten begrundes ved slutninger fra andre domme, som ikke udgør værdidomme, og som kan begrundes videnskabeligt, eller de kan i sig selv begrundes videnskabeligt.
- (6) Værdidomme kan ikke i sig selv begrundes videnskabeligt.
- (7) Værdidomme kan ikke begrundes ved slutninger fra andre domme, som ikke udgør værdidomme.
- (8) Altså kan værdidomme ikke begrundes videnskabeligt.

(8) er forenelig med, at der findes andre måder at begrunde domme på end den videnskabelige, og at værdidomme kan begrundes på en sådan ikke-videnskabelig måde. Det synes dog at fremgå, dels at Rasmussen hverken finder, at der er sådanne alternative og samtidigt anbefalelsesværdige begrundelsesmåder, dels at selv såfremt der var, så kan værdidomme ikke begrundes på sådanne måder, jf. Einstein-citatet ovenfor. Hvis konklusionen holder, så indebærer den dermed, at værdidomme ikke kan begrundes (sammenlign med Brecht, 1959: 280).

(5) kan synes ubestridelig. Hvis en påstand er begrundet, så må den enten være begrundet ved sig selv eller ved en relation til en anden påstand, som selv er begrundet.

Det har ikke været muligt for mig at se præcist, hvad der udgør Rasmussens begrundelse for (6). En mulighed er, at han her som i andre forhold er inspireret af Brecht. Denne peger således på, at det forhold, at forskellige personer tilslutter sig forskellige og modstridende værdier, betyder, at værdidomme ikke lever op til den videnskabelige metodes krav om intersubjektiv overførbarhed, og derfor, at så vidt vi forudsætter, at begrundelse i en for sagen relevant forstand er videnskabelig begrundelse, at ingen værdidomme er begrundet i sig selv (Brecht, 1959: 132).¹² Hvis vi antog, at værdidomme kunne være begrundet i sig selv, så kunne vi fastholde kløften mellem "er" og "bør" og samtidig hævde, at visse værdidomme kan begrundes.

(7) søger Rasmussen begrundet primært ved en henvisning til kløften mellem "er" og "bør". En sådan henvisning forudsætter, at en begrundelse af en værdidom ud fra domme, som ikke selv udgør værdidomme, består i en deduktiv udledning af førstnævnte fra sidstnævnte. Så vidt begrundelsen for værdirelativismen. Jeg skal senere behandle to indvendinger mod denne begrundelse. Først vil jeg imidlertid redegøre for, hvor radikal en tese værdirelativismen faktisk er.

Hvilken status kan værdirelativister give til videnskabelige metoderegler?

Når værdirelativister hævder, at værdidomme ikke kan begrundes videnskabeligt, så har de som oftest et ganske snævert udsnit af værdidomme i tankerne og undlader derfor at overveje deres positions rimelighed i lyset af, hvor radikal den egentlig er. Den type værdidomme, som de typisk har i tankerne, kan karakteriseres som moralske værdidomme. De typer af værdidomme, som de typisk overser, er domme omkring (andre former for) praktisk eller teoretisk rationalitet, som for eksempel:

Hvis du foretrækker A frem for B og B frem for C, så *bør* du også foretrække A frem for C.

Givet evidensen for denne påstand, så er vi *nødt til* at antage, at den er sand.

En samfundsforsker *må* ikke vælge sine værdipræmisser arbitrært (Myrdal, 1958: 157).

Forskeren har *pligt* til at eksplicitere sine værdipræmisser (Myrdal, 1958: 35).

Disse sætninger er gerundviske og kan derfor, ifølge Rasmussen, ikke begrundes med henvisning til indikative sætninger. Hvis de derfor ikke kan begrundes på anden måde, så kan de slet ikke begrundes.

Det er bemærkelsesværdigt, at selv om Rasmussen i afsnit 2.2. i *Komparativ Politik* bruger ganske megen plads på at argumentere for, at værdidomme ikke kan begrundes videnskabeligt, så har han i afsnittet forinden fremsat en lang række værdidomme omkring, hvordan man bør bedrive videnskab. For eksempel mener han, at forskeren *bør* "klargøre sig sine værdipræmisser" (Rasmussen, 1975: 47). Han synes endda at acceptere Myrdals synspunkt om, at den enkelte videnskabspersons *bør* vælge værdipræmisser, som er "relevante, signifikante og anvendelige" (Myrdal, 1958: 157; Rasmussen, 1975: 43-44). Det rejser spørgsmålet om, hvilken status han kan give til de værdidomme, som de videnskabelige metode-regler udgør. Værdirelativismen er ikke uforenelig med at fremsætte sådanne værdidomme. Den siger blot, at sådanne ikke kan begrundes videnskabeligt, men er et udtryk for eksempel for personligt valg eller tro. Såfremt Rasmussen derfor fremsætter sin påstand blot som udtryk for sin egen personlige tro eller sit eget personlige valg, medgivende at andre uden irrationalitet kan tro eller vælge anderledes, så er der derfor ingen inkonsistens på dette punkt. Ifølge en sådan opfattelse, så er der ingen irrationalitet i for eksempel at foretrække en hypotese, for hvilken der er mindre evidens end en konkurrerende, givet at den person, som foretrækker den hypotese, for hvilken der er mindre evidens, ikke har som mål kun at acceptere de hypoteser, for hvilke der er bedst evidens. I lyset af dels Rasmussens fundamentalisme, hvad angår begrundelse, dels det forhold at det er svært at se, hvorledes en begrundelse af en påstand under iagttagelse af videnskabelige metoderegler kan være en god begrundelse givet at disse metoderegler selv blot har status af et personligt valg, at det er svært at se, hvorledes Rasmussen kan hævde, at empiriske domme kan være videnskabeligt begrundede!

Nogle værdirelativister vil her anføre, at det ikke udgør noget problem, idet de medgiver, at påstande som de ovennævnte i en vis forstand ikke kan begrundes, men at vi ved at handle i overensstemmelse med dem i højere grad end ellers vil opnå at have flere sande formodninger. Mere generelt kunne det hævdes, at en række videnskabelige metoderegler kan ses som et godt middel til at forfølge et mål om at have sande formodninger. Så selv om man kan sige, at målet om at have sande formodninger udtrykker et personligt valg, så er det mål i en vis forstand ikke arbitrært, da alle har et sådant mål, og endvidere et mål, som danner grundlag for en ren instrumentel begrundelse for de videnskabelige metoderegler. Tilsvarende betragtninger kan ikke gøres gældende, hvad angår moralske værdier.

Dette er dog næppe et tilfredsstillende svar. For det første er målsætningen om at have flere sande formodninger end ellers bare en mulig målsætning blandt mange andre. Målsætningen er for eksempel ikke sammenfaldende med en målsætning om at undgå at have falske formodninger, idet en god måde, hvorpå man sikrer, at man har få falske formodninger, er ved slet ikke at have så mange formodninger overhovedet. For det andet, så er det uklart, at dette modsvar er et, som værdirelativister kan benytte sig af. For værdirelativister lader spørgsmålet om værdidommes sandhed, til forskel fra spørgsmålet om deres begrundelse, være et åbent spørgsmål. De hævder ikke, at brugen af slutninger fra "er" til "bør" fører til, at man har færre sande formodninger om moralske værdier, end man ville have, hvis man foretog sådanne slutninger. En sådan påstand ville formentlig fordre, at man

kendte i det mindste nogle moralsk sandheder. Men værdirelativister vil slet ikke indlade sig på en diskussion heraf, da de mener, at meninger i denne sag netop aldrig kan gives en videnskabelig begrundelse. Af samme grund gør værdirelativister da også en dyd af ikke at hævde, at værdidomme er falske. En uattraktiv radikal implikation af værdirelativismen synes derfor at være, at de videnskabelige metoderegler og de værdidomme, som de involverer, ikke kan ses som gode instrumenter i forfølgelsen af kognitive mål som at have sande formodninger og at undgå falske, og at de derfor i fraværet af yderligere begrundelse blot skal ses som personlige valg på samme måde som moralske værdidomme. Rasmussen kan næppe opretholde sit asymmetriske syn på begrundelse af værdidomme og empiriske domme. Han synes tvunget til enten at medgive, at ingen af disse to typer af domme kan begrundes, eller alternativt at medgive, at visse værdidomme kan begrundes.

Kløften mellem "er" og "bør"

Der er mindst to grunde til, at diskussionen af værdirelativismen på afgørende punkter tegner sig anderledes i dag, end den gjorde i 70'erne. Den første grund er, at der i dag er bred enighed om, at selv *hvis* der er en logisk kløft mellem "er" og "bør", så har dette ikke samme radikale implikationer, som tidligere antoges af mange. For eksempel følger (7) i Rasmussens rekonstruerede argument for værdirelativisme ikke. Baggrunden for denne opfattelse forklares bedst ved at illustrere, hvorledes det såkaldte åbne spørgsmåls argument kan bruges til at "bevise" den falske konklusion, at det, at noget er H_2O , og det, at noget er vand, er forskellige egenskaber.

Moore argumenterede for, at godhed ikke var en naturlig egenskab. Hvis godhed var en naturlig egenskab, som for eksempel det at noget maksimerer summen af ønskeopfyldelse, så skulle spørgsmål af typen, "X maksimerer summen af ønskeopfyldelse, men er X god?", være såkaldt lukkede spørgsmål i stil med spørgsmålet, "X er mand, ugift og over 30, men er X ungtkarl?", dvs. spørgsmål som man kender svaret på alene i kraft af det forhold, at man er kompetent sprogbruger. Pointen er imidlertid, at uanset hvilke naturlige egenskaber man sætter ind på "maksimerer summen af ønskeopfyldelse"s plads i ovennævnte spørgsmål om godhed, så vil spørgsmålet, ifølge Moore, aldrig være lukket på denne måde. To personer, som besvarer spørgsmålet forskelligt, er reelt uenige. Det er ikke sådan, at mindst en af dem med sit svar afslører ikke at være kompetent sprogbruger. Den egenskab, at noget er godt, kan derfor ikke være identisk med et sæt af naturlige egenskaber, og vi kan derfor, logisk set, ikke slutte fra, at noget har det pågældende sæt af naturlige egenskaber til, at det har den egenskab, at det er godt (Moore, 1903: 5-27).

Et problem med dette ræsonnement er, at et tilsyneladende aldeles analogt ræsonnement kan bruges til at vise, at det, at noget er H_2O , og det, at noget er vand, er forskellige egenskaber. For en person for hvem, "X er H_2O , men er det vand?", er et åbent og ubesvaret spørgsmål, manifesterer jo ikke manglende sproglig kompetence – der er ikke tale om to sproglige termer med samme mening – men derimod manglende kendskab til kemi. Konklusionen synes derfor at være, at to termer kan have forskellig mening, men ikke desto mindre referere til samme egenskab.

Den videre konklusion er derfor, at for eksempel godhed og retfærdighed måske er identiske med forskellige sæt af naturlige egenskaber, selv i fraværet af de meningskvivalenser, hvis ikke-eksistens Moores åbne spørgsmåls argument peger på (Brink, 1989: 144-155). Det betyder, at selv hvis der er en logisk kløft mellem "er" og "bør", så er det ikke dermed givet, at vi ikke kan være begrundet i for eksempel at tilskrive et samfund en bestemt værdimæssig egenskab, fordi vi er begrundet i at tilskrive det et bestemt sæt af naturlige egenskaber, forudsat vi er begrundet i at anse den pågældende værdimæssige egenskab som værende identisk med det pågældende sæt af naturlige egenskaber. En indflydelsesrig retning inden for de sidste 25 års metaetik – de såkaldte Cornell-realister – har netop søgt at argumentere for blandt andet muligheden heraf (Boyd, 1997: 105-135).

Begrundelsesmæssig kohærentisme: Rawls

En anden grund til, at diskussionen om værdirelativisme tegner sig anderledes i dag end i 1970'erne, er, at Rawls' tanker om reflektiv ligevægt har nået en væsentlig grad af accept som model for, hvorledes domme, herunder også værdidomme, begrundes. Argumentet for, at værdidomme ikke kan begrundes videnskabeligt, appellerede til (5) (se ovenfor). Det kan umiddelbart være svært at se, hvorledes denne præmis kan være falsk. Det er ikke desto mindre, hvad der ligger i Rawls' tanker om reflektiv ligevægt. For ifølge denne opfattelse, så er der en tredje mulighed ud over de to muligheder, som nævnes i (5):

- (9) En værdidom kan være videnskabeligt begrundet i kraft af, at dommen indgår i det mest kohærente sæt af domme.

I modsætning til fundamentalister med hensyn til begrundelse, så hævder kohærentister med hensyn til begrundelse, at hvorvidt en given dom er begrundet afhænger af den helhed eller det netværk af domme, som det indgår i, og de egenskaber, denne helhed har, in casu om den er mere kohærent end andre konkurrerende sæt af domme (Brink, 1989: 100-143).

Hvad påvirker i hvor høj grad et sæt af domme kohærerer? Her findes flere forskellige opfattelser. De fleste er enige om, at inkonsistens mindsker graden af kohærens. En anden relation, som indgår i manges redegørelser for kohærens, er begrundelses- eller forklaringsmæssige relationer. Et eksempel på en sådan relation er den, som hersker mellem en generel værdidom og en række af konkrete værdidomme om omstændigheder, som falder ind under den generelle værdidom (Rawls, 1971: 46-53; Daniels, 1996: 21-175).

Ifølge Rawls bør forsøget på at identificere en plausibel teori om retfærdighed tage udgangspunkt i et sæt af velovervejede og pålidelige domme omkring retfærdighed, domme som vi har stor tiltro til, for eksempel fordi vi har formet dem under omstændigheder, som generelt ikke forvrider formodningsdannelsen såsom stærk egeninteresse. Med afsæt i disse velovervejede moralske domme forsøger vi så at formulere en række generelle moralprincipper, som begrunder disse mere konkrete domme. Det kan vise sig vanskeligt, for eksempel fordi vi ikke før har ekspliciteret disse underliggende principper, eller fordi den bedste forklaring af en

række mere specifikke moralske domme viser sig at være et generelt princip, som vi enten finder uplausibelt, eller fordi dette er stærkt plausibelt, men til gengæld forpligter os, givet en række empiriske antagelser, på nogle mere konkrete værdidomme, som vi finder stærkt uplausible. I sådanne tilfælde må vi enten revidere vore konkrete moralske vurderinger eller vore moralske principper. Rawls forkaster fundamentalisme, derfor er ingen af disse ikke-reviderbare. Når vi har foretaget denne type af revisioner i flere omgange og under inddragelse af en række empiriske og metafysiske baggrundsteorier, for eksempel teorier omkring psykologiske lovmæssigheder og personlig identitet, så når vi en reflektiv ligevægt, dvs. en tilstand, hvor der på reflekteret vis er opnået en maksimal begrundelsesmæssig sammenhæng mellem såvel konkrete som generelle værdidomme og empiriske og metafysiske formodninger.¹³ I en sådan tilstand er de værdidomme, som man måtte fælde, velbegrundede.

Nu ligger det jo ikke i Rawls' forestilling om reflektiv ligevægt eller mere generelt i kohærentisme omkring begrundelse, at værdidomme faktisk kan begrundes. Intet i disse redegørelser udelukker, at det mest kohærente sæt af domme er et, hvori der indgår en metaetisk påstand om, at ingen moralske vurderinger kan gives en epistemisk begrundelse. Pointen i vores sammenhæng er, at vi ikke *som udgangspunkt* kan afvise, at værdidomme kan begrundes, blot fordi disse ikke kan udledes af et fundament af empiriske domme, eller selv udgør et fundament af selvbegrundende værdidomme.

På dette punkt vil nogen indvende, at det forhold, at værdidomme kan indgå i et kohærent sæt af domme, ikke viser, at værdirelativismen tager fejl. For værdirelativismen hævder, at værdidomme ikke kan begrundes videnskabeligt, og videnskabelig begrundelse består i en henvisning til et sikkert empirisk fundament. Den indvending holder dog ikke i forhold til de kohærentister, som hævder, at kohærentisme har gyldighed som en generel model for begrundelse og derfor også som en model for den type begrundelse, som gælder for empiriske domme. Ifølge denne opfattelse er der derfor ingen asymmetri mellem begrundelse af værdidomme og en videnskabelig begrundelse, der ikke har kohærentistisk karakter.

En pragmatisk begrundelse for en på en række områder værdifri politologi

Hvis kritikken i ovenstående afsnit af forskellige værdirelativistiske positioner er berettiget, så rejser der sig spørgsmålet om, hvad der følger, hvis værdirelativismen viser sig ikke at holde. Mere specifikt kan man rejse spørgsmålet, om det i givet fald er sådan, at politologien igen bør give sig i kast med for eksempel at "påvise hvad der [bør] være statens formål, og hvad der [er] den bedste styreform" (Rasmussen, 1975: 35). Det er her vigtigt at skelne mellem to forskellige påstande:

- (6) Værdidomme kan ikke i sig selv begrundes videnskabeligt.

Og:

- (6*) En empirisk dom, *p*, er videnskabeligt (u)begrundet uafhængigt af dens relation til værdidomme om, (i) hvorvidt det moralsk set er godt eller dår-

ligt, at p er sand eller falsk, eller (ii) hvorvidt p , givet bestemte værdidomme, medfører eller ikke medfører andre værdidomme, som er enten accepterede eller ikke accepterede af de, for hvem p er begrundet.

Lad os kalde (6*) "Tesen om empiriske dommes begrundelsesmæssige autonomi". Denne tese er forenelig med, at videnskabelig begrundelse forudsætter visse værdidomme, for eksempel domme omkring, hvad der udgør god evidens for en bestemt hypotese. Den er også forenelig med, at der består en gensidigt kausalt påvirkningsforhold mellem, hvilke værdier eller præferencer en person har, og hvilke formodninger vedkommende har, og at hvilke spørgsmål en forsker finder interessant at stille, og hvorledes vedkommende beskriver virkeligheden i visse henseender er påvirket af, hvilke værdier eller præferencer vedkommende har (Rasmussen, 1981: 32). (6*) er ligeledes forenelig med, at spørgsmålgenerering og beskrivelse i videnskaben nødvendigvis hviler på nogle, men selvfølgelig ikke alle værdidomme (Myrdal, 1958: 51, 54, 163-164, 261; Rasmussen, 1981: 31). Endelig er den også forenelig med, at der er andre værdidomme end de nævnte, som begrundelsen af en given empirisk dom er uafhængig af. (6*) siger blot, at visse værdier og visse vurderinger er normativt set irrelevante for, hvorvidt en given empirisk påstand er begrundet. I (i) ligger for eksempel, at en påstand om, hvor mange er nazister, der findes i Danmark, er videnskabeligt begrundet uafhængigt af, om det er en god eller en dårlig ting, at der findes mange eller få nazister. I bestræbelsen på at opnå en begrundet mening om det empiriske spørgsmål, kan vi derfor sætte parentes om sidstnævnte værdimæssige spørgsmål. I (ii) ligger, for nu at bruge et eksempel fra Rasmussen, for eksempel at det forhold, at "ydre betingelser for undervisningen", såsom "materielle rammer" og "klassekvotienter", kun kan "forklare en meget beskeden del af forskellene i elevernes præstationer", ikke sammen med værdidommen, "Vi bør eliminere de forskelle, som forklarer en mere end beskeden del af forskellene i elevernes præstationer", medfører en værdidom, som mange af os gerne vil fælde, "Vi bør eliminere forskellene mellem de ydre betingelser for undervisningen for forskellige elever", ikke er relevant for, om vi er begrundet i at acceptere den empiriske hypotese om, at ydre betingelser har en ringe forklaringskraft i forhold til forskellige elevers præstationer (Rasmussen, 1981: 36-37). Der er brugt for meget krudt på at diskutere det lidet konkrete spørgsmål, hvorvidt værdier er uomgængelige i forskning, og for lidt krudt på at diskutere det mere konkrete spørgsmål, hvorvidt en bestemt given empirisk hypotese, p , kan være begrundet uafhængigt af bestemte værdidomme som for eksempel, "Det er godt, at p ".

(6) og tesen om empiriske dommes begrundelsesmæssige autonomi er logisk uafhængige af hinanden, om end sidstnævnte tese følger af værdirelativismen som formuleret ovenfor. Man kan benægte (6) og uden selvmodsigelse acceptere (6*). Og man kan benægte (6*) og uden selvmodsigelse acceptere (6). Dette er vigtigt. Især er det første vigtigt. For det betyder, at man kan hævde, at der er en række rent empiriske spørgsmål, som enten udgør en central del af eller alle de spørgsmål, som politologien har til opgave at besvare, og at vi i forhold til besvarelsen af disse spørgsmål bør sætte parentes om den nævnte type af værdispørgsmål, da

disse er irrelevante for at besvare de relevante empiriske spørgsmål. Dette er fuldt foreneligt med, at værdispørgsmål kan diskuteres rationelt, at nogle af disse spørgsmål kan ses som en del af politologien eller alternativt som spørgsmål, som godt nok falder uden for politologien, men som politologer har en særlig interesse i at diskutere og måske også i nogle tilfælde bedre forudsætninger end andre for at levere velbegrundede svar på. Det betyder, at man ingen grund har til at lede efter modargumenter mod ovenstående indvendinger mod værdirelativismen, der hviler på, at man mener, at værdispørgsmål og værdimæssige antagelser i så vid udstrækning som muligt bør holdes ude af empirisk politologisk forskning. For en sådan opfattelse er fuldt foreneligt med en forkastelse af værdirelativismen. Ingen forlanger af en bestemt videnskabelig disciplin, at den skal diskutere *alle* spørgsmål, der kan diskuteres rationelt. I forhold til at afgrænse politologien fra nogle bestemte værdimæssige spørgsmål, som dem Rasmussen nævner – ”hvad der [bør være] statens formål, og hvad der [er] den bedste styreform” (Rasmussen, 1975: 35) – er det unødvendigt at tage stilling til, om disse spørgsmål kan diskuteres rationelt. Det er tilstrækkeligt at sige, at der er en række andre og væsentlige spørgsmål af empirisk karakter omkring staters adfærd og styreform, som kan diskuteres rationelt uafhængigt af nævnte værdimæssige spørgsmål.

For at illustrere relevansen af ovenstående pointe yderligere henleder jeg opmærksomheden på Myrdal, hvis videnskabsteoretiske arbejder fylder ganske meget i Rasmussens diskussion af værdirelativismen. En af Myrdals vigtigste pointer er, at forskere i lighed med ikke-forskere har en tendens til ønsketænkning og efterrationalisering. Ønsketænkning består i, at det forhold, at man foretrækker, at noget er tilfældet, eller anser det for godt, om det var tilfældet, disponerer en for at tro, at dette faktisk er tilfældet helt uafhængigt af, hvilken evidens man måtte have herfor. Efterrationalisering består i, at man er disponeret for at tro, at noget er tilfældet, hvis det på en eller anden måde synes at begrunde ens vurderinger eller ens ønsker, helt uafhængigt af hvad man måtte have af evidens for disse forhold. Myrdal peger således på, hvorledes hvide i sydstaternes USA var tilbøjelige til at tro på eksistensen af en række forskelle mellem hvide og sorte, der i deres øjne kunne tjene som begrundelse for den daværende segregering (Myrdal, 1969: 20-26; Myrdal, 1958: 76-77, 85n, 108-118). Det er naturligvis eksempler på, hvorledes lægpersoners formodninger er opportunistisk fordrejede, som Myrdal udtrykker det. Men også videnskabsfolk og videnskabelige traditioner, som for eksempel neoklassisk økonomisk teori, er sårbare over for og udtrykker sådanne fordrejninger (Myrdal, 1969: 4, 53; Myrdal, 1958: 119, 150).

En respons på sådan bias er, at man bør stræbe efter helt at danne ens formodninger uafhængigt af de værdier og de ønsker, som man har. Det mener Myrdal imidlertid er umuligt (Myrdal, 1958: 1). Det, som Myrdal mener, er den rigtige respons er derfor i stedet at ekspliciteres ens værdier og ønsker og eventuelt, og såfremt det er muligt, at tilrettelægge ens forskning ud fra forskellige sæt af værdier (Myrdal, 1969: 55-56). Lad os antage, at Myrdal har ret, dels i sin psykologisk-empiriske påstand om, hvor udbredt et fænomen det er, at dannelsen af formodninger er forvredet af forskerens ønsker og værdier, dels i sin anbefaling af eksplicitering af disse. Spørgsmålet, som her bør interessere os, er, hvorledes disse

to antagelser forholder sig til værdirelativisme. Myrdal selv mener, at hans synspunkt omkring "the problem of valuations and their role in social science is founded upon the recognition that valuations, unlike beliefs, cannot be judged by the criteria of truth and completeness. Valuations are subjective facts" (Myrdal, 1969: 73). Idet jeg tager dette citat til indtægt for, at Myrdal har det synspunkt, at værdidomme ikke kan begrundes videnskabeligt, så synes Myrdal at mene, at hans metodologiske anbefaling af eksplicitering af værdipræmisser står og falder med hans afvisning af muligheden af videnskabelig begrundelse af værdidomme. Det fremgår imidlertid på ingen måde af *Objectivity in Social Research*, hvorfor det skulle være tilfældet. Hvad mere er, så forekommer det som udgangspunkt rimeligt at antage, at selv hvis værdidomme kan være sande, og vi kan begrunde dem videnskabeligt, så kan værdidomme stadig fordreje dannelsen af formodninger, idet disse jo ikke udgør evidens for eller imod vores formodninger og derfor kan skævvride dem, hvis de påvirker deres dannelse. Myrdals psykologisk-empiriske påstand om opportunistisk forvredet formodningsdannelse og hans metodologiske anbefalinger for at imødegå sådanne er uafhængige af hans metaetiske syn på værdier, herunder værdirelativisme. Mere generelt vil jeg hævde, at en lang række af de metodologiske anbefalinger, som værdirelativister har givet, er fornuftige, men blot uafhængige af, om værdirelativismen er sand. Tesen om empiriske dommes begrundelsesmæssige autonomi vil kunne forklare disse metodologiske anbefalinger. Man kan derfor trygt fastholde for eksempel kravet om eksplicitering af værdipræmisser, men samtidig forkaste værdirelativismen.

Noter

1. Jeg takker Søren Flinch Midtgaard for nyttige kommentarer til en tidligere version af denne artikel.
2. "Værdirelativisme" i nærværende betydning har intet at gøre med det synspunkt, at værdidomme er sande eller falske kun i forhold til den kultur, hvori den, som fremsætter dommen, er hjemmehørende.
3. Emotivister, hvad angår værdidomme, hævder, at sådanne blot er udtryk for, men ikke beskrivelser af, talerens eget følelsesliv. De har derfor ingen sandhedsværdi og kan ikke begrundes rationelt.
4. Det er i sig selv store diskussioner, dels hvordan man skelner mellem empiriske domme og værdidomme (herunder om værdidomme kan være empiriske domme), dels om der faktisk er en logisk kløft mellem værdidomme og ikke-værdidomme. Dem vil jeg her se bort fra.
5. Samme opfattelse ligger bag den næsten identiske passage i Brecht (1959: 117-118).
6. Jeg antager her, at Rasmussen ikke lægger nogen indholdsmæssig forskel i skiftet fra i første sætning at tale om spørgsmål, som kan *besvares* videnskabeligt, til i anden sætning at tale om, at noget kan *bevises* videnskabeligt.
7. Rasmussen har måske lånt udtrykket fra Meyer (1962: 59), hvor det betegner "[e]t større antal vurderinger", som har "til hensigt at dække en væsentlig del af samfundslivet".
8. Se også Rasmussen (1975: 35-36). Rasmussen mener, at fordi værdidomme ikke kan begrundes gennem iagttagelse, så kan de ikke indfri kravet om intersubjektiv overførbarhed.
9. Det bør dog nævnes, at Rasmussen hævder, at den videnskabelige metode hviler på "visse aksiomer": konsubjektivitet, kausalitet og den ubetingede sandhedssøgen og redelighed (Rasmussen, 1975: 39). Fundamentalister om begrundelse vil her spørge, såfremt disse "aksiomer" indgår i begrundelsen af andre påstande, hvorvidt disse aksiomer er selvbegrundende. Hvis ikke, så

er heller ikke andre påstande, som hævdes begrundet gennem anvendelse af den videnskabelige metode, begrundet (medmindre de er begrundet på anden måde), og det er i så fald svært at se en asymmetri mellem begrundelse af moralske domme og videnskabelig begrundelse af empiriske domme.

10. Sondringen mellem værdidomme og empiriske domme er ikke udtømmende. Matematiske domme falder således, som Rasmussen tilsyneladende anerkender gennem sin brug af udtrykket "empiriske videnskaber", uden for disse to kategorier (Rasmussen, 1975: 23).
11. Sammenlign Myrdal (1958: 146). Strengt taget synes Rasmussen at tilslutte sig en svagere påstand, idet han lader stå åbent, at det i særlige tilfælde, som involverer institutionelle kendsgerninger, er muligt at slutte fra "er" til "bør" (Rasmussen, 1975: 42).
12. Intuitionister har peget på, at det forhold, at to personer er uenige om en påstand, ikke udelukker, at den pågældende påstand er selvbegrundende (Audi, 1996).
13. Se Daniels (1996: 21-175) for en betoning af, hvorledes inddragelsen af baggrundsteorier (og af forestillingen om en kontrakt bag uvidenhedens slør) bringer et ikke-trivielt nyt niveau ind i forsøget på at skabe overensstemmelse mellem principper og velovervejede moralske domme, idet principperne derved får en støtte, der er uafhængig af deres overensstemmelse med velovervejede moralske intuitioner angående konkrete moralske forpligtigelser.

Litteratur

- Audi, Robert (1996). "Intuitionism, Pluralism, and the Foundation of Ethics", pp. 101-136 in Walter Sinnott-Armstrong and Mark Timmons (eds.), *Moral Knowledge*, Oxford: Oxford University Press.
- Ayer, Alfred J. (1936). *Language, Truth, and Logic*, Harmondsworth: Penguin Books.
- Blackburn, Simon (1998). *Ruling Passions*, Oxford: Clarendon Press.
- Boyd, Richard (1997). "How to Be a Moral Realist", pp. 105-135 in Stephen Darwall, Allan Gibbard og Peter Railton (eds.), *Moral Discourse and Practice*, Oxford: Oxford University Press.
- Brecht, Arnold (1959). *Political Theory*, Princeton, NJ.: Princeton University Press.
- Brink, David (1989). *Moral Realism and the Foundation of Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Daniels, Norman (1996). *Justice and Justification*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Meyer, Poul (1962). *Politisk Videnskab*, København: Berlingske Leksikon Bibliotek.
- Moore, George E. (1903). *Principia Ethica*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Myrdal, Gunnar (1958). *Value in Social Theory: A Selection of Essays on Methodology*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Myrdal, Gunnar (1969). *Objectivity in Social Research*, New York: Pantheon Books.
- Rasmussen, Erik (1975). *Komparativ Politik* vol. 1, København: Gyldendal.
- Rasmussen, Erik (1981). *Lighedsbegreber*, København: Berlingske Forlag.
- Rawls, John (1971). *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press.